

УДК 331.548-053.6(09)

DOI 10.30837/nc.2020.1.73

Етапи становлення системи професійної орієнтації в Україні в аспектно-історичній ретроспективі

Наталія Пономарьова,

доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Метою Національної стратегії розвитку освіти наступного десятиріччя визначено забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання впродовж життя [1]. Для цього, на думку експертів, необхідно забезпечити переосмислення сучасних наукових уявлень про професійну орієнтацію випускників шкіл. Теорія і практика професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих в Україні та всьому світі в цілому пройшли складний шлях свого становлення і розвитку, оскільки зміст та організаційна система функціонування профорієнтації завжди визначалися поточними суспільними вимогами і запитам, а також досягненнями науки в розумінні сутності професійного становлення й особливо-

стей особистісного розвитку людини [2]. Тому в умовах суспільних змін особливо актуальним постає питання розробки теоретико-методологічних засад підготовки молоді до професійного самовизначення та створення на їх основі нової парадигми професійної орієнтації як запоруки успішного вирішення в сучасних реаліях об'єктивно та суб'єктивно значущого завдання реалізації особистості в професійній діяльності [3, 4].

У наукових працях Н. Гончарової, Д. Закатнова, Т. Колісник, В. Копетчук, О. Мельника, П. Лернера, О. Олеярник, В. Панченко, М. Піддячого, Н. Побірченко, В. Сліпчука, Н. Слюсаренко, Б. Федоришина, М. Янцура та багатьох інших схарактеризовано витоки та передумови появи професійної орієнтації, розкрито основні етапи та тенденції розвитку си-

стеми професійної орієнтації в історичному контексті, проаналізовано здобутки провідних учених, педагогічна спадщина яких має вагомий теоретичний та практичний результати у галузі професійної орієнтації тощо.

Стосовно передісторії професійної орієнтації, то історичні дослідження вказують на те, що професійна орієнтація виникла на певному етапі розвитку людського суспільства завдяки появі професій та потребі в орієнтації на ці професії членів суспільства [5]. Вважається, що перший визначальний розподіл людської праці на розумову та фізичну завершився з розвитком рабовласницького суспільства; другий розподіл праці пов'язаний із виділенням ремісників у феодальному суспільстві; третій розподіл праці в історії людства обумовлений бурхливим розвитком взаємного обміну виробленими цінностями із виділенням окремої групи торговців. І лише зі становленням капіталістичного ладу розпочалося швидке зростання різноманіття професій, а обмеження на вибір трудової діяльності стали визначатися не належністю людини до певної групи, а економічною спроможністю її набуття [6]. У всі періоди особливості людської праці відбивалися на підготовці підростаючого покоління до праці. У первісних спільнотах підготовка до трудової діяльності була загальною і обов'язковою, а виховання дітей і підлітків й включення їх у життя общини та роду були, передусім, пов'язані з набуттям підростаючим поколінням досвіду виробничої діяльності, з набуттям трудових знань, умінь та навичок. А вже у період рабовласництва, оскільки праця залишалася життєвою потребою для більшості населення, була усвідомлена необхідність виховання в молодого покоління позитивного ставлення до праці та практичних умінь у тій чи іншій діяльності. В епоху середньовіччя остаточно було сформовано поважне ставлення до праці і з'ясована необхідність трудового виховання і професійної підготовки підростаючих поколінь (на сході — Ібн Сіні, Аль-Бируні, Ібн-Хальдуна та

ін., на заході — Т. Мор, Т. Кампанелла, Я. Коменський, Д. Локк та ін.).

Передумовами формування системи професійної орієнтації є соціальні, економічні, політичні, культурно-ціннісні та інші особливості того чи іншого етапу розвитку суспільства, та, відповідно, ринку праці в суспільстві (системи конкурентних зв'язків між учасниками ринку (підприємцями, працівниками і державою) з питання найму, використання працівника у суспільному виробництві (див. табл. 1).

У XIX ст. об'єктивні процеси переходу до мануфактурного періоду в історії виробництва викликали необхідність, крім трудового виховання, давати молоді ще й елементарні загальноосвітні та професійні знання, уміння та навички. Саме тут відбулося зародження системи професійної орієнтації. У другій половині XIX ст. прискорений розвиток капіталістичної економіки спричинив корінні зміни й у професійній освіті. Практичні потреби економіки, необхідність соціальних змін вимагали підсилення трудового виховання у всіх класах суспільства, практичної та психологічної підготовки молодого покоління до трудової діяльності та вибору професії. На думку дослідників, у цей час виникла необхідність наукової розробки питань методології, теорії та методики трудового виховання і професійної освіти.

У роботах О. Мельника пропонується віднести описаний період до першого з трьох етапів становлення системи професійної орієнтації — доіндустріального. У цей час система професійної орієнтації спрямовувалася переважно на визначення придатності людини до професії [7]. На думку дослідника, професійний відбір здібної та обдарованої молоді набув масового характеру саме у період розвитку виробництва. Людина одержала можливість вибирати зі зростаючої кількості професій та мігрувати в пошуках роботи, а власники засобів виробництва одержали змогу вибирати для своїх потреб найбільш кваліфіковану робочу силу. Таким чином, у цей період розпочалося формування ринку праці. Щодо наукових

досліджень, то в цей період, з одного боку, вивчалися окремі характеристики людини в процесі виконання нею трудових операцій на конкретному виробництві, із метою удосконалення знарядь праці та їх модернізації відповідно до визначених типологічних особливостей працюючих, підвищення результативності праці, запобігання травматизму, установлення на основі вікових, фізичних і психофізіологічних показників оптимального режиму навантаження та відпочинку працівника.

З іншого боку, закладалися основи професійного відбору майбутніх працівників згідно з вимогами конкретної професійної діяльності за допомогою тестів та професійного випробовування безпосередньо в умовах виробництва. Саме тоді для визначення відповідності претендентів вимогам окремих професій був введений у вжиток термін «профпридатність». Зміст, форми та методи професійної орієнтації у цей час обмежувалися діагностуванням індивідуальних особливостей випускників

Таблиця 1

Особливості становлення ринку праці у відповідності до європейської історичної періодизації

Період	Роки	Провідна тенденція розвитку суспільства	Особливості ринку праці
Первісне суспільство	від появи людини до V тис. до н.е.	Первісно-общинний лад, перехід до цивілізації як ступеня всесвітньо-історичного розвитку людства.	Спільна праця (участь кожного працездатного члена колективу у процесі матеріального виробництва). Трудове виховання однакове для всіх.
Стародавній світ	IV тис. до н.е. — V ст. н.е.	Становлення і розвиток рабовладництва.	Перший розподіл праці (на розумову та фізичну). Поява професій. Трудова підготовка згідно з кастовою належністю.
Середньо-віччя	V — XVII — XVIII ст.	Феодалне суспільство.	Другий розподіл праці (виділення ремісників). Третій розподіл праці (торгівельна справа). Формування місцевого, регіонального, регіонально-світового ринку праці. Передавання професій «у спадок». Трудова підготовка за кастово-класовою належністю та становищем.
Новий час	XVII–XVIII — XIX ст.	Розвиток капіталістичного суспільства.	Зростання різноманітності професій. Впровадження професійної підготовки, закладання основ професійної освіти. Закладання світового ринку праці. Доступність трудової підготовки за наявністю економічних можливостей її здобуття.
Новітній час	XX ст. — сьогодні.	Прискорений та нерівномірний розвиток суспільства від індустріального до пост-індустріального.	Розвиток «третинного» професійного сектору. Глобалізація світового ринку праці. Кризові явища у системі професійної підготовки.

навчальних закладів і наданням рекомендацій щодо вибору тієї професії, до якої не було виявлено психофізіологічних протипоказань під час професійного консультування. Окремі питання професійної орієнтації в Росії вивчали М. Пирогов, Д. Писарев, К. Ушинський, М. Вишеградський, С. Владимирський, І. Стебут, М. Пісковський, К. Бичной, М. Киреев та інші.

Термін «професійна орієнтація» було започатковано у 1883 р. професором Гарвардського університету Ф. Парсонсом у роботі «Вибір професії». На кінець XIX ст. у Франції, Англії, США та деяких інших країнах з'явилися служби профорієнтації. У цей період визначними постають роботи Ф. Гальтона, який запропонував використовувати тестові завдання для професійного відбору, Ф. Тейлора, який розробив професійну систему для підвищення ефективності праці, Ф. Паронса, який виділив чинники успішності вибору професії [8].

Початком масової практичної профорієнтаційної роботи вважають 1908 р., коли у місті Бостоні (а потім також у Нью-Йорку) було відкрито перше бюро з професійної орієнтації молоді, метою якого було надання допомоги підліткам у визначенні свого життєвого шляху та вивчення вимог, які ставляться перед людьми різних професій. Досвід діяльності таких бюро отримав поширення як у самих США, так і у Фінляндії, Швейцарії, Іспанії, Чехії та інших країнах світу. У цей період все ширше і ширше у профорієнтаційній роботі використовуються тестові методики, які постійно вдосконалюються на предмет валідності й надійності. У Німеччині в 1922 р. був прийнятий закон про систему професійної орієнтації й консультації і на його основі було ухвалено положення, що визначало принципи керівництва цією системою. Як наслідок, на кінець другого десятиріччя XX ст. профорієнтаційною роботою було охоплено всю територію країни і практично на всі провідні групи професій були складені професіограми [9].

Отже, головним здобутком дослідницьких пошуків у доіндустріальний період, на думку вчених, є визначення напрямів вивчення людини і професії, обґрунтування необхідності створення спеціальних центрів профорієнтації, напрацювання та практична перевірка величезної кількості об'єктивних психодіагностичних методів, розроблення методики професійного консультування випускників навчальних закладів [10]. На думку Н. Гончарової, саме тоді передумовами виникнення сучасної системи профорієнтаційної роботи були соціальні, економічні, політичні та психологічні особливості розвитку суспільства [9].

Другий етап становлення системи професійної орієнтації (за О. Мельником), що розпочався в середині XX ст., — індустріальний, коли система професійної орієнтації спрямовувалася передусім на забезпечення потреби держави у фахівцях масових, переважно робітничих професій. Фахівці зазначають, що в цей період в окремих типах професій фактично вперше предметом праці стала інформація, актуалізувалася проблема підготовки інженерно-технічних спеціалістів. Це пов'язано також і з тим, що після значних утрат, що понесли держави світу після двох світових війн, господарські комплекси країн мали переорієнтуватися на виробництво товарів широкого вжитку, водночас зберігаючи також і військовий потенціал. Отже, соціальні запити відігравали провідну роль у системі профорієнтаційної роботи з населенням.

Слід урахувати, що процес становлення системи профорієнтації у XX ст. суттєво відрізнявся у різних країнах залежно від особливостей їх суспільно-політичного устрою. Так, фахівці відзначають, що у країнах з демократичними традиціями (США, Англія, Франція та інші) професійна орієнтація розвивалася безперервно (за винятком періоду Другої світової війни). У країнах із тоталітарними режимами (СРСР, Німеччина) із 30-х до 50-х років XX ст. профорієнтаційна робота з населенням була фактично припинена і

поновилася лише після демократизації їх суспільного життя [11].

Так, у 20-х роках ХХ ст. над проблемою професійної орієнтації учнівської молоді починали ґрунтовно працювати в СРСР. Саме тоді вийшли перші наукові дослідження радянських авторів, присвячені з'ясуванню причин вибору тієї чи іншої професії. Створення Центрального Інституту Праці (1921 р.) і початок діяльності лабораторії промислової психотехніки, яка розробляла професіограми, дало поштовх появі по всій країні профконсультаційних бюро, які робили висновок про психофізичну придатність претендента до певного виду праці. Робота з профорієнтації диктувалася індустріалізацією країни, масовою підготовкою кадрів та висунула проблему вибору професії окремою людиною. У цілому два десятиріччя — з початку 20-х до кінця 30-х років ХХ ст. — є періодом зародження і становлення, пошуку форм і методів профорієнтаційної роботи в СРСР. Психолого-педагогічні основи профорієнтації розробляли В. Бехтерев, А. Луначарський, С. Шацький, П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші.

У подальшому через соціально-економічні умови робота педагогів та працівників профорієнтаційних служб вимушено концентрувалася переважно на виробничих та сільськогосподарських професіях, у яких країна відчувала гостру потребу. У зв'язку з цим професійна орієнтація в роботі учителів-предметників поступово зникає і пов'язується виключно з трудовим навчанням. Із кінця 30-х до 50-х років ХХ ст. тривав етап епізодичного функціонування роботи з професійної орієнтації. Попри розпочате оновлення профорієнтації, її подальшому відродженню суттєво перешкодила й Друга світова війна.

Із кінця 50-х до 60-х років ХХ ст. в СРСР спостерігався новий період відродження досліджень з професійної орієнтації в роботах А. Волковського, Л. Йовайши, М. Виноградової, А. Голомштока, А. Федоришина та інших. Зауважимо, що в цей період концепція профорієнтації

мала виражено виховний характер та являла собою підготовку до свідомого вибору, орієнтованого на готовність вибрати таку професію, що задовольняє потреби суспільства.

Із 60-х до 80-х років ХХ ст. тривав активний пошук у вирішенні завдань профорієнтації, була підвищена увага державних органів до цієї важливої проблеми виховання. У 1969 р. виходить постанова про професійну орієнтацію молоді. У школах з'являються факультативи, гуртки за інтересами. Із кінця 70-х на початку 80-х років організовується всесоюзна система профорієнтації.

Період із 1984 по 1990 р. вважається в СРСР етапом теоретичного і організаційно-методичного забезпечення розвитку служби професійної орієнтації на державному рівні. У цілому, в наукових дослідженнях (П. Атутова, С. Батишева, М. Скаткіна, Є. Клімова, Д. Тхоржевського та ін.) у цей період було розроблено теоретичні засади системи профорієнтаційної роботи, що мала на меті забезпечення державних економічних потреб. Провідним методологічним принципом професійної орієнтації обирається принцип зв'язку політехнічного навчання з професійним. Активності особистості, її цілеспрямованості і наполегливості, прагненню до досконалості та здатності до саморозвитку тощо приділялося менше уваги. Професійна орієнтація розглядалася як система спеціально організованого впливу для виявлення оптимальної відповідності людини і професії. У цей період ґрунтовно розроблялися зміст, форми та методи професійної інформації, просвіти, агітації, пропаганди та цілеспрямованої підготовки особистості до вибору професії. На основі результатів виконаних досліджень була вибудована система профорієнтаційної роботи, яка достатньо ефективно функціонувала упродовж тривалого часу й відповідала специфіці соціального замовлення. У середині 80-х років ХХ ст. на теренах СРСР було відкрито 60 регіональних центрів професійної орієн-

тації молоді, створено кабінети і куточки профорієнтації в школах, навчально-методичні кабінети, координуючі центри та введено посади методистів з професійної орієнтації учнів.

Період наприкінці ХХ ст. — на початку ХХІ ст. (за О. Мельником) одержав назву післяіндустріальний [10]. Значущість кадрового потенціалу для економіки була підтверджена одержаними аналітичними даними в дослідженнях із цієї проблеми. Система професійної орієнтації змушена була спрямуватися на створення умов для

усвідомлення людиною свого ставлення до себе як суб'єкта професійної праці та поведінки, на розвиток у людини прагнення реалізувати свій професійний потенціал та досягнути вершин професійної майстерності у вчасно обраній сфері трудової діяльності. Однак побудована на командно-адміністративних засадах система професійної орієнтації у СРСР у кінці ХХ ст. була нездатною до вчасного оновлення та переспрямування і виявилася зруйнованою через невідповідність вимогам часу (див. табл. 2).

Таблиця 2

Хронологія основних етапів розвитку системи професійної орієнтації в Україні в аспектно-історичній ретроспективі

Роки	Події
Початок 20-х — кінець 30-х років ХХ ст.	
Зародження і становлення системи професійної орієнтації в Україні (УРСР у складі СРСР). Пошук форм і методів профорієнтаційної роботи. Накопичення експериментального та практичного матеріалу.	
20-ті роки ХХ ст.	Розробка психолого-педагогічних засад професійної орієнтації школярів радянськими вченими-педагогами (А. Базік, П. Блонський, А. Болтунов, Н. Левітов, А. Луначарський, А. Макаренко, Н. Рибніков, В. Сухомлинський, С. Шацький, А. Щербаков та інші).
20-ті роки ХХ ст.	Становлення в СРСР радянської трудової школи — школи з індустріально-технічним нахилом.
1920 р.	Всеукраїнська нарада з проблем освіти (м. Київ). Затвердження республіканської системи народної освіти із профільною професійно-зорієнтованою підготовкою (семирічні школи соціального виховання, дво- або трирічні професійні школи).
1921 р.	Створення Центрального Інституту Праці (науково-методичного центру наукової організації праці та оптимізації підготовки робітників), м. Москва.
1921 — 1930 рр.	Робота Всеукраїнського інституту праці для здійснення дослідних проектів в області оптимальної організації праці та управління, психології інтелекту і професійного відбору, використання лічильно-аналітичної техніки в народному господарстві (м. Харків).
1922 р.	Уведення у школах СРСР профільних нахилів з педагогіки, медицини, техніки, конторської справи.
1922 р.	Відкриття лабораторії промислової психотехніки з метою вивчення професій із позицій психології і створення професіограм професій.
1923 р.	Видання перших вітчизняних праць з професійної орієнтації: Ф. Дунаєвський «Проблема профессионального подбора», «Профессиональный подбор и его социальный смысл: методология профессионального подбора».
1924 р.	Відкриття лабораторії профконсультації (при Ленінградському інституті вивчення мозку).
1927 р.	Створення Бюро професійної консультації (при Інституті мозку, за ініціативою В. Бехтерева, м. Ленінград).

1928 р.	Створення Бюро професійної консультації при біржах праці для профконсультації, профінформаційної роботи, накопичення профорієнтаційної інформації для школярів, підготовки профконсультантів (м. Київ, м. Одеса, м. Свердловськ, м. Ростов-на-Дону, м. Брянськ).
1929 р.	Відкриття міжвідомчої ради з профорієнтації при Наркомпраці РРФСР.
1930 р.	Відкриття Центральної лабораторії з профорієнтації та профвідбору (м. Москва). Розробка системи шкільної профорієнтації.
1931 р.	Перший Психотехнічний з'їзд науковців та спеціалістів. Постанова питання про необхідність включення профорієнтації у навчально-виховний процес трудової політехнічної школи.
1932 р.	Створення штабу з координації досліджень проблем шкільної профорієнтації (м. Москва).
До 1932 р.	Створення 54-х профконсультаційних бюро (на території СРСР) для відбору вступників до фабрично-заводських шкіл.
З 1925 р.	Видання журналу «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології» з результатами досліджень з проблем професійної орієнтації. Від 1931 р. назва журналу змінена на «За Марксо-Ленінську педагогіку» (м. Київ).
Поч. 30-х років ХХ ст.	Створення відділу професійної освіти Українського науково-дослідного інституту педагогіки (мета — дослідження проблем психотехніки, складання професіограм, інтерпретація результатів досліджень особливостей особистості тощо). м. Київ.
Поч. 30-х років ХХ ст.	Розробка системи шкільної профконсультації (м. Москва, Лабораторія з профконсультації та профвідбору ВЦРПС)
1932 р.	Відкриття Ради з координації досліджень проблем профорієнтації школярів (м. Москва)
Кінець 30-х років — 50-ті роки ХХ ст.	
Епізодичне функціонування системи професійної орієнтації. Розвиток трудового виховання. Незначна участь учених і фахівців у профорієнтаційній роботі.	
1936 р.	Прийняття постанови «Про педологічні перекирення у системі Наркомосів». педологічних досліджень (в т. ч. вивчення проблем професійної орієнтації школярів). м. Москва.
1936 – 1937 рр.	Закриття центрів профорієнтації молоді, ревізія теоретичних розробок науковців, визнання суспільної потреби єдиним фактором вибору професії.
1937 р.	Активізація підготовки школярів до вибору професії згідно з Рішенням ХVІІІ з'їзду ВКП(б) про прийняття ІІ-го п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР (в рамках програм підготовки кадрів).
40 — 50-ті роки	Здійснення професійної орієнтації в контексті трудового виховання.
50-і роки — 1958 р.	Упровадження в школах трудового навчання, суспільно-корисної та виробничої праці.
1959 — 1966 рр.	Різке розширення трудової підготовки, введення в ІХ-ХІ класах виробничого навчання.
Початок 60-х — 80-ті роки	
Формування системи трудової підготовки. Активний пошук вирішення завдань профорієнтації, підвищена увага державних органів до професійної орієнтації молоді. Організація Всесоюзної системи профорієнтації.	
50-ті роки ХХ ст.	Робота лабораторії профорієнтації та профвідбору в Інституті психології АПН СРСР. Створення групи з вивчення проблем профорієнтації в Науково-дослідному інституті теорії й історії педагогіки АПН СРСР. Відкриття науково-дослідного інституту трудового навчання й профорієнтації при Академії педагогічних наук СРСР (м. Москва).
З 50-х років ХХ ст.	Дослідження колективу науковців Всесоюзного науково-дослідного інституту професійно-технічної освіти проблем вивчення професій та професійної орієнтації учнівської молоді (під керівництвом Є. Климова).

1954 – 1955 рр.	Уведення в I-IV класах шкіл навчання ручній праці (для формування у дітей найпростіших трудових навичок та виховання працелюбності).
1954 р.	Уведення в V-VII класах шкіл практичних занять у навчальних майстернях (на формування знань та вмінь щодо обробки деревини та металів, електромонтажу; розвиток технічного мислення, конструкторських здібностей, виховання добросовісного ставлення до праці).
1954 – 1955 рр.	Уведення для учнів VIII-X класів шкіл курсу «Основи виробництва» (за окремими програмами для міських та сільських шкіл).
50-ті роки XX ст.	Забезпечення умов для трудового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах (створення навчальних майстерень, науково-дослідних ділянок, кабінетів машинознавства, автосправи, електротехніки тощо).
з 1957 р.	Видання журналу «Політехнічне навчання» (пізніше «Школа та виробництво»).
1958 р.	Прийняття Верховною Радою СРСР «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і подальшим розвитком системи народної освіти» (про поєднання навчання основам наук із суспільно корисною, виробничою працею).
1966 р.	Скасування виробничого навчання (через невідповідність практичних умов реалізації).
Поч. 60-х років XX ст.	Організація групи профорієнтації в Науково-дослідному інституті теорії й історії педагогіки АПН СРСР (під керівництвом А. Волковського).
Поч. 60-х років XX ст.	Відкриття лабораторії профорієнтації в Науково-дослідному інституті психології (м. Київ, керівник Б. Федоришин).
1967 р.	Заснування Науково-дослідного інституту трудового навчання і профорієнтації (м. Москва, керівник А. Голомшток) для пошуку оптимальних шляхів підвищення рівня організації профорієнтаційної роботи в школах, удосконалення форм і методів трудового виховання та професійної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл.
60 — 70 роки XX ст.	Дослідження вітчизняних вчених із вивчення особистості школяра, основ підготовки школярів до вибору професії та ін. (Ю. Бабанський, Є. Павлютенков, М. Скаткін, Є. Клімов, Б. Федоришин та інші) .
1969 р.	Постанова Президії ВЦРПС, Бюро ЦК ВЛКСМ, колеґії Міністерства освіти СРСР і Державного комітету Ради Міністрів СРСР «Про професійну орієнтацію учнівської молоді». Підготовка молоді до свідомого вибору професії визнана одним із найважливіших народногосподарських завдань.
60 — 70 роки XX ст.	Визначення професійної орієнтації як системи державних заходів, спрямованих на формування в учнівської молоді психологічної готовності до вибору професії на основі потреб суспільства із урахуванням інтересів і схильностей учнів.
1971 р.	Утворення Науково-дослідного інституту педагогіки Міністерства народної освіти УРСР (з відділом професійно-технічної освіти для проведення наукових досліджень із питань професійної орієнтації учнів на робітничі професії).
1974 р.	Постанова Ради Міністрів СРСР «Про організацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання і професійної орієнтації учнів» для здійснення професійної орієнтації учнів з метою підготовки їх до свідомого вибору професії.
1975 р.	Прийняття Міжнародною організацією праці «Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» та «Рекомендацій про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» .
1978 р.	Уведення посади інспектора з трудового навчання, виховання та профорієнтації учнів у складі відділів з трудового навчання.
70 — 80 роки XX ст.	Наукові дослідження, присвячені розкриттю змісту, форми та методи орієнтації учнів на вибір робітничих професій, організаційно-педагогічні умови взаємодії шкіл, професійно-технічних навчальних закладів та підприємств з метою підготовки школярів до вибору відповідних професій тощо.

1984 — 1990 рр.	
Формування теоретичного і організаційно-методичного забезпечення розвитку державної служби професійної орієнтації в Україні (у складі СРСР).	
1980 р.	Уведення нових програм, змісту трудового навчання з урахуванням місцевих особливостей. Розширення участі школярів у суспільно корисній праці.
1984 р.	Прийняття Верховною Радою СРСР «Основних напрямів реформи загальноосвітньої та професійної школи» з метою докорінного поліпшення трудового виховання, навчання та профорієнтації учнів загальноосвітніх шкіл.
1984 р.	Затвердження типового навчального плану середньої загальноосвітньої школи, із виділенням на предмет «Трудове і професійне навчання» обов'язкової кількості годин, а також годин на суспільно корисну, виробничу працю та трудову практику учнів.
З 80-х років XX ст.	Підготовка профконсультантів на базі Держкомпраці СРСР.
1986 р.	Відкриття лабораторії трудового виховання і профорієнтації у складі Інституту педагогіки АПН України.
1987 р.	Уведення до Загальносоюзного класифікатору професій робітників, посад службовців і тарифних розрядів спеціальностей і посадових інструкцій «головного профконсультанта», «головного психолога», «директора територіального центру профорієнтації», «завідувача районним (міським) профконсультаційним пунктом», «профконсультанта».
80-ті роки XX ст.	Дослідження вітчизняних учених з трудового навчання (С. Батишев, П. Атутов, Ю. Васильєв, А. Воловіченко, Д. Сметанін, Д. Тхоржевський, Г. Левченко В. Мадзігон та інші).
80-ті роки XX ст.	Реформування освіти в СРСР. Уключення до навчальних планів загальноосвітніх шкіл предмета «Основи виробництва. Вибір професії» (для учнів 7–8-х (8–9-х) класів).
80-ті роки XX ст.	Створення в школах СРСР кабінетів професійної орієнтації та профорієнтаційних куточків (у 95 % загальноосвітніх навчальних закладів).
80-ті роки XX ст.	Створення в СРСР 60-ти регіональних центрів професійної орієнтації молоді, районних і міських профконсультаційних пунктів.
На 1 січня 1989 р.	Функціонування в Україні 63-х міських центрів, а також 371 бюро з працевлаштування, перенавчання і профорієнтації населення.
З 1990 року до сьогодні	
Трансформація «радянської» системи професійної орієнтації. Активний науковий пошук нових форм і методів професійної орієнтації у зв'язку з новими суспільно-економічними умовами, реформуванням системи освіти в напрямку профілізації загальноосвітньої школи.	
1990 р.	Розробка науково-дослідним інститутом трудової підготовки і профорієнтації АПН СРСР «Положення про професійну орієнтацію учнів загальноосвітньої школи».
з 90-х років XX ст.	Оновлення предмета «Трудове навчання», введення предмета «Технології» (із поступовим скороченням кількості навчальних годин)
1991 р.	Прийняття «Концепції системи професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи» (СРСР, м. Москва). Професійна орієнтація розглядається як система взаємодії особистості та суспільства, спрямована на задоволення потреб особистості у професійному самовизначенні і потреб суспільства в забезпеченні його соціально-професійної структури.
1991 р.	Прийняття закону «Про зайнятість населення» (переведення профорієнтації школярів під опіку служб зайнятості).
1991 р.	Створення обласних, районних і міських центрів професійної орієнтації.
1992 р.	Прийняття «Закону про освіту». Скорочення фінансування освіти та обмеження профорієнтаційної роботи зі школярами.
З 1992 р.	Згортання існуючої «радянської» системи закладів професійної орієнтації.

З 90-х років	Дослідження професійної орієнтації як науково-практичної системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення (Г. Балл, І. Бех, О. Бондаренко, Є. Єгорова, І. Зязюн, О. Ігнатович, З. Кісарчук, О. Киричук, Г. Костюк, О. Кульчицька, С. Максименко, О. Мельник, І. Маноха, В. Моргун, Н. Ничкало, О. Отич, В. Панок, П. Перепелиця, Н. Побірченко, Е. Помиткін, В. Рибалка, О. Самойлов, Д. Закатнов, В. Синявський, В. Семиченко, Л. Хомич, Б. Федоришин та інші).
1994 р.	Концепція державної системи професійної орієнтації населення. Концепція профорієнтації учнівської молоді (Україна) Професійна орієнтація — науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці
1995 р.	Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (Україна). Професійна орієнтація — комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні.
З 2000 р.	Створення Інтернет-порталів з професійної орієнтації.
2003 р.	Затвердження типового навчального плану для профільного навчання на III ступені загальноосвітньої школи (наказом МОН України № 306 від 20.05.03 р.). Концепція профільного навчання в старшій школі (мета — забезпечення умов для професійного самовизначення школярів, диференціація навчання за суспільно-гуманітарним, природничо-математичним, технологічним, художньо-естетичним чи спортивним профілем).
2009 р.	Нова редакція Концепції профільного навчання у старшій школі (мета — створення умов для врахування особливостей та інтересів учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки та забезпечення умов для життєвого і професійного самовизначення старшокласників, диференціація навчання за суспільно-гуманітарним, філологічним, художньо-естетичним, природничо-математичним, технологічним, спортивним профілем)
2008 р.	Концепція державної системи професійної орієнтації населення (Україна) Професійна орієнтація — науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці.
2009 р.	Створення обласних міжвідомчих Рад з питань профорієнтації населення.
З 2010 р.	Робота приватних комерційних проектів з професійної орієнтації школярів.
2013 р.	Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради з питань професійної орієнтації населення».
2017 р.	Прийняття закону «Про освіту» із впровадженням профільної середньої освіти.
З 2017 р.	Робота у складі Державного центру зайнятості 1-го республіканського, 24-х обласних, 491 районних і 161 міських центрів зайнятості із підрозділами з профорієнтації, а також Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості.

Разом із тим, починаючи з 90-х років ХХ ст., професійна орієнтація поступово отримала широке визнання у всьому світі і стала важливим елементом державної політики розвинених країн. Була створена Всесвітня асоціація навчальної та професійної орієнтації та інші міжнародні центри.

Фахівці з профорієнтації зауважують, що післяіндустріальний період передбачає здійснення людиною розгорнутого в

часі й відносно самостійного пошуку професій з урахуванням передусім власних інтересів і можливостей, а лише згодом кон'юнктури ринку праці, оскільки післяіндустріальне суспільство ґрунтується на використанні якісно нового професійного потенціалу особистості — здатності до генерування нових знань та інформації. Людина на ринку праці стає активним суб'єктом професійного самовизначення та саморозвитку. У цей час були виконані

фундаментальні психолого-педагогічні дослідження щодо проблеми становлення і розвитку особистості, які склали основу визнання особистості активним суб'єктом самовизначення (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Б. Ломов, Є. Климов, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Л. Анциферова, А. Брушлинський, В. Мясищев, К. Платонов, Б. Теплова та інші) [9]. Поступово наукове розуміння сутності професійної орієнтації дітей, молоді та дорослих трансформувалося із системи заходів впливу на створення дієвих умов (організаційних, інформаційних, методичних, психолого-педагогічних тощо) для допомоги особистості в активному та свідомому професійному самовизначенні та просуванні до вершин професіоналізму. Головний акцент у системі професійної орієнтації зміщується на активність особистості, свободу вибору нею напряму професійного зростання, суворе дотримання правових і моральних правил ділової активності, а також повну відповідальність за результати і наслідки своєї праці і творчої професійної самодіяльності.

Зауважимо, що в післяіндустріальний період достатньо високий попит на фахівців, розуміння суб'єктами господарювання важливості людського чинника на виробництві та, водночас, високий рівень безробіття визначають діючу на ринку праці об'єктивну суперечність між бажанням людини здобути хороший фах та високими вимогами до його представників. Зазначена суперечність суттєво вплинула на загальні підходи до професійної орієнтації особистості, які мають спрямовуватися на створення дієвих умов суб'єктної профорієнтаційної активності особистості впродовж всього життя, самоприйняття цінності праці як визначального фактора її конкурентоспроможності. У таких умовах професійна орієнтація, як система заходів підтримки особистості в ситуації професійного вибору й зростання, покликана, на думку дослідників, створити профорієнтаційне середовище для самостійного узгодження особистістю динамічних суперечностей між вимогами професії та

досягнутим рівнем розвитку (професійним та особистісним) у межах бажаного або вже обраного виду праці.

Останнє десятиріччя ХХ ст. відносять до окремого періоду розвитку професійної орієнтації і вважають, що він був спрямований на вдосконалення і пошук форм і методів професійної орієнтації у зв'язку з новими умовами господарювання, потребами освітніх новацій, проведення структурних змін в освіті й науці, створення ефективної системи професійної підготовки молоді. Однак на його початку через непередбачувані події, пов'язані з розпадом СРСР, профорієнтаційна робота була дезорієнтована: почалася відмова підприємств від співробітництва зі школами, від участі у вирішенні питань трудової підготовки, профорієнтації школярів, працевлаштування випускників, організації робочих місць для праці підлітків у вільний від навчання час і т.д.

Перехід до ринкових відносин загострив проблеми щодо зайнятості населення і збільшив чисельність молоді, яка не працює і не навчається. Спостерігається початок процесу соціального та економічного розшарування в суспільстві, що впливав на розшарування і в системі освіти. У результаті реформування освітніх систем у країнах пострадянського простору з метою заохочення вчасного професійного самовизначення випускників з'явилися профільні, гімназичні, ліцейські класи, організовувалися гуртки, спілки та клуби за інтересами, розпочато профдіагностику та профконсультацію випускників шкіл, були введені посади психологів до навчальних закладів, відновилися заходи, спрямовані на професійну освіту молоді [11].

Разом із тим, як загальноосвітні, так і державні суспільно-економічні кризи спричинили необхідність глибокого теоретичного аналізу та осмислення загальних закономірностей становлення й функціонування нових професійного суспільства та ринку праці (див. рис. 1).

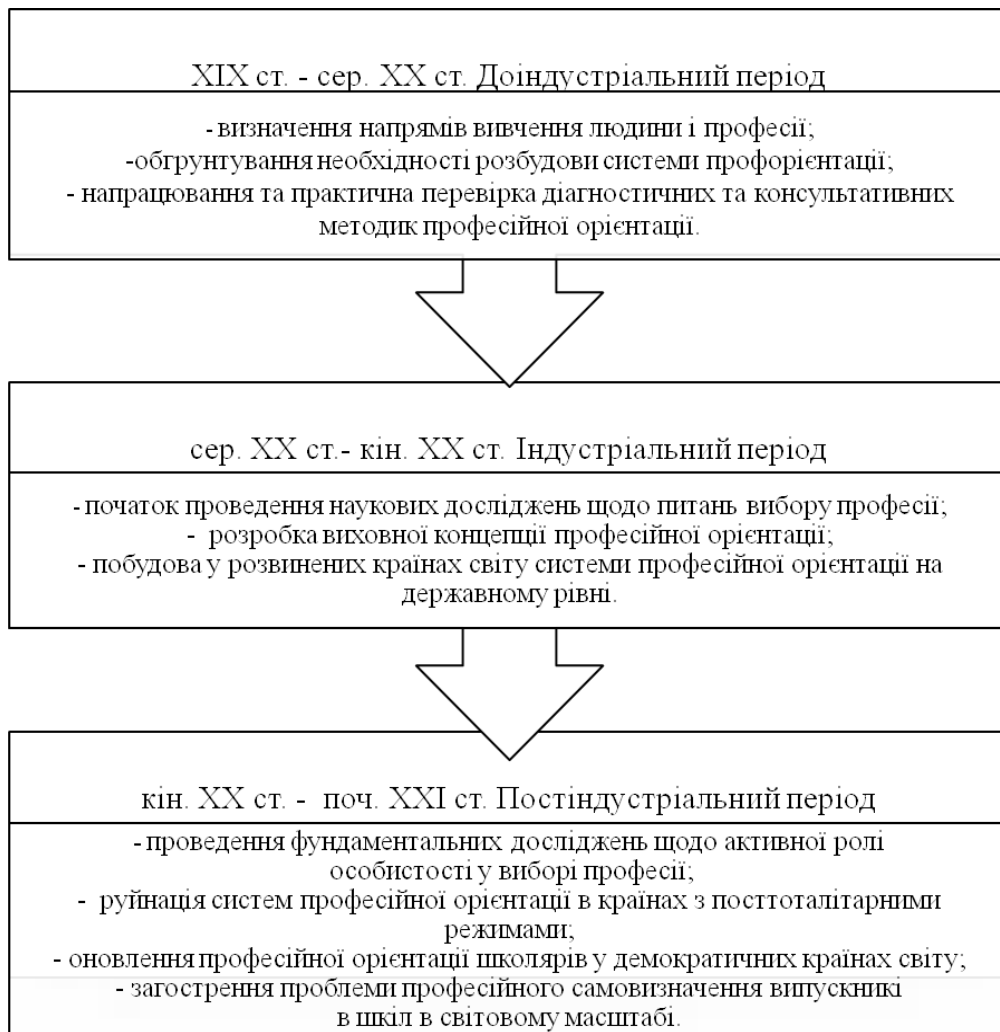

Рис.1. Етапи розвитку професійної орієнтації в суспільстві

Під впливом політичних, економічних, правових та професійно-освітніх факторів, сучасний стан ринку праці в Україні характеризується наявністю комплексу проблем, найважливішими серед яких можна вважати непропорційне співвідношення між попитом і пропозицією робочих місць, складну ситуацію щодо працевлаштування окремих соціально-демографічних груп населення, поширення неформальної та тіньової зайнятості, низький рівень продуктивної та раціональної зайнятості молоді, невисока ефективність професійного самовизначення молоді тощо.

Таким чином, на початку XXI ст. зміни на ринку праці та загальні особливості розвитку суспільства стали вимагати якісно нового підходу до професійної під-

готовки молоді та створення таких умов, які сприяли б активізації професійного самовизначення особистості. Подальша розробка теоретико-методологічних засад професійної орієнтації молоді в сучасних умовах постає актуальною та суспільно значущою проблемою. Основними напрямками досліджень у цьому контексті має бути вивчення динаміки номенклатури професій, проблематика віртуалізації професійної діяльності праці, нові форми здійснення трудової діяльності, сучасний зміст та вимоги до професійної діяльності та ін. Результати таких досліджень сприятимуть створенню умов для виконання молоддю своєї визначальної ролі рушійної сили розвитку суспільства, провідника та втілювача соціальних змін, запоруки економічного розвитку та прогресу держави.

Література

1. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 — 2021 роки.* URL: http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Rozv_osviti.pdf (дата звернення 19.12.2017 р.).
2. *Пряжникова Е. Ю., Пряжников Н. С.* Профориєнтація : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии. Москва : Академия, 2008. 494 с.
3. *Прокопенко І. Ф.* Інформаційне суспільство і освіта // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2003. № 1. С. 17-19.
4. *Янцур М. С.* Наукові основи трансформації системи професійної орієнтації учнівської молоді в умовах сучасного суспільства // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 13 : Проблеми трудової та професійної підготовки. Київ, 2005. Вип. 1. С. 196-210.
5. *Піддячий М. І.* Історичні передумови і теоретичні засади профорієнтації // Педагогіка і психологія. 2006. № 3. С. 29-36.
6. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
7. *Мельник О.В., Уличний І.Л.* Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання : наук.-метод. посібник для викладачів. Київ : Педагогічна думка, 2008. 128с.
8. *Гудкова Е.В.* Основи профорієнтації и професійного консультування : учеб. пособие. Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2004. 125 с.
9. *Гончарова Н.О.* Основи професійної орієнтації : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім "Слово", 2010. 168 с.
10. *Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та ін.; упоряд. : Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А., Ніколюк Л. І. ; наук. ред. : Рогова П. І., Чепурна Н. М. ; наук. консультант Мельник О. В. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.* Черкаси, 2009. 196 с.
11. *Закатнов Д. О.* Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.

16.07.2019